

DE LEESBRIL VERANDEREN

Oriëntatie ten behoeve van de lezer

Dit artikel is een fragment uit een proefschrift (1985) dat ik heb gemaakt voor het Hoger Instituut voor Opvoedkunde (St. Thomas-Brussel).

Vanuit mijn onvrede met het traditionele leesonderwijs, dat nagenoeg geen vruchten scheen af te werpen, ben ik gaan zoeken naar een alternatieve aanpak. Aan de hand van achtergrondliteratuur en met de steun van enkele HIVO-docenten (1), ben ik gekomen tot een voorlopig leesdidactisch model.

De hiernavolgende uitgewerkte lessen proberen een beeld te geven van wat ik in de vijfde klas heb geprobeerd. Het feit dat ze hier worden uitgeschreven betekent allerm minst dat ze als volkomen afgewerkte produkten moeten worden beschouwd. Het zijn slechts moeizame pogingen die hoofdzakelijk als doel hebben je mee te voeren in het proces dat ik heb doorgemaakt en nog doormaak.

De beginsituatie in de klas was dusdanig dat de kinderen begrijpend lezen kenden als :

- neem uw boek
- lees... stil
- verklaar / zoek op / moeilijke woorden
- los vragen en opdrachten op
- laten we nu verbeteren, bespreken
(zonder duidelijk doel bij mezelf wàt ik precies zou moeten bespreken om tot leesverbetering te komen)

Voor deze lessenreeks begon hadden de kinderen al wat weg afgelegd i.v.m. leren leren.

Een visueel kennisbestand (spin) opbouwen was niet nieuw, alhoewel helemaal niet verworven.

Een voorlopig leesdidactisch model

I. Oriëntatie op de aangeboden tekst

- bekijk de uiterlijke structuur : lettertype, visuele indeling, lay-out ...
- de titel
- de illustraties
- lees lukraak, hier en daar enkele woorden

II. Hypothesevorming

- Waarover kan het gaan ?
- Wat is het mogelijke doel van de auteur ?

- III. Informatie : cognitieve schema's oproepen.
 - verbaal of in een geheugenstructuur uitgeschreven.
- IV. Lezen van een deel, heel de tekst
- V. Toetsen van de hypothese
 - na één en/of meerdere tekstdelen
 - Gaat het over wat we veronderstelden ?
 - ja ? dan lezen we verder
 - neen ? dan moeten we onze veronderstelling herzien eventuele andere kennisschema's oproepen.
- VI. Bespreking
 - Past de tekst in het vooropgestelde cognitieve schema ?
 - Vult deze tekst mijn schema aan ? Waarmee ? Waar ?
 - Is het doel van de auteur voor mij duidelijk, wat is dat doel ? Heeft hij zijn doel bereikt ?
 - Was de manier van schrijven passend voor het doel ?
 - Werd een goede vorm gebruikt ?
- VII. Evaluatie van het gevolgde leesproces
- VIII. Belevingsactiviteit
 - Doet die tekst mij wat ?
 - Wil ik met die tekst iets doen ?

Einde

De eerste leestekst die ik in mijn klas uitgewerkt heb volgens het nieuwe stramien was, ironisch nogal, 'Einde' van Simon Carmiggelt. (cf. tekst in bijlage 1)

Ik was al voldoende doordrongen van het feit dat alle leesteksten waarover ik beschikte én waarmee ik werkte heel erg oppervlakkig en saai waren.

'Einde' was feitelijk de allereerste tekst die ik onder ogen kreeg die voor de kinderen niet zo was. Ik vond hem allerm minst eenvoudig voor een vijfde klas, maar toch haalbaar. Ik voelde mij er bovendien wel veilig mee. Deze tekst hadden we in de cursus HIVO reeds gedeeltelijk behandeld en binnen de intervisiegroep nogal uitvoerig besproken.

LESDOELEN

- een tekst globaal kunnen waarnemen en zich een idee vormen waarover deze zou kunnen handelen;
 - een gestelde hypothese over de inhoud van de tekst toetsen aan de inhoud zelf tijdens het lezen ervan;
 - de tekst inpassen in de bestaande kennisschema's;
 - een tekst vertalen, naverwerken via een belevingsuiting.
- (refereer doelen nr. 1, 2, 3, 5 en 8)

LESGANG (2) :

(III) Cognitieve schema's oproepen

Het bestaande kennisschema (spin) omtrent de titel oproepen.
Een neerslag ervan geven op bord.

(I) Oriëntatie (waarneming) van de aangeboden tekst

De kinderen kregen als opdracht :

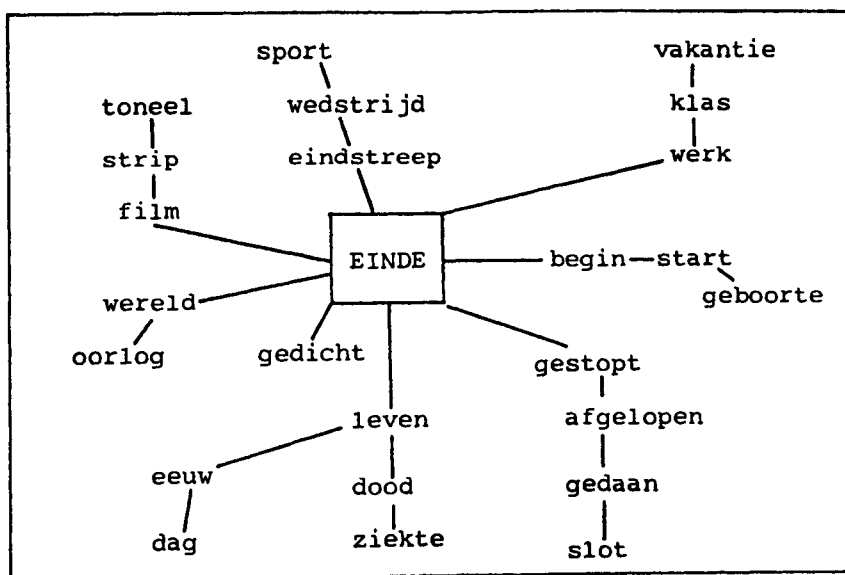
- bekijk de tekst in zijn geheel, lees hem vooral niet !
- bekijk de titel
- de naam van de schrijver
- overloop (lees hier en daar een flard)

(II) Hypothesevorming

Hier kwam een vrij korte bespreking :

- draai het blad om zo dat je de tekst niet meer ziet.
- we gaan nog even na wat het woord 'einde' bij jullie heeft opgeroepen.

(als steun werd daarvoor teruggегреpen naar de spin op het bord, opgebouwd in I)

- probeer bij jezelf uit te maken waar deze tekst over gaat.
- enkele kinderen vertelden wat zij zelf dachten.

(IV) Lezen van een deel

- we lezen het stukje nu stil, maar niet verder dan lijn 10. Draai het blad dan weer om.

(V) Toetsen van de gestelde hypothese

- weer volgde een bespreking :
gaat het over wat jij had gedacht ?
wie verandert van mening ?
waarom ?
wat denk je nu ?
wie blijft bij zijn mening ?
- Hernemen IV en V
+tot lijn 25
+tot lijn 34
+tot einde.

(VI) De tekst inpassen in het kennisschema

- zouden we dit geschreven verhaal, nu we het helemaal gelezen hebben, kunnen inpassen in de spin ?
- bespreking :
Ik ging ervan uit dat "dé" oplossing hiervoor niet bestond. Elk kind zou hetgeen hij of zij gelezen had inpassen op zijn of haar manier, naargelang van de eigen kennis van de wereld, de eigen achtergronden, de eigen denkmanieren.
Belangrijk leek mij of de kinderen hun mening konden verantwoorden.
De opdracht werd dus iets scherper geformuleerd : bij welk woord of welke groepen woorden denk jij dat dit verhaal past, en waarom denk jij dat ?
Heel erg verkort geef ik hieronder enkele meningen (inpassingen) weer :
bij...
 - start : er starten nieuwe jaren voor het kind.
 - geboorte : het is de geboorte van het grote jongensleven.
 - slot : het slot van zijn kleutertijd
 - afgelopen : 't is geen klein kind meer !
 - begin : het begin van een ander leven.
 - leven : een nieuw leven beginnen
 - uit : de ballon vloog weg, hij had geen ballon meer.

(VII) De tekst evalueren

- op een klein gestencild blaadje kruisten de leerlingen aan hoe zij deze tekst beoordeelden.
 - + ik leer iets bij
 - + ik vond het plezierig dit verhaal te lezen
 - + deze tekst is saai
 - + zo'n verhaal interesseert mij niet
 - + ik vind het verhaal knap geschreven
 - + deze tekst is voor mij moeilijk te begrijpen
 - +
- (Wie iets meer of iets anders wou beoordelen kon dat op de open lijnen erbij schrijven.)
- na dit moment werd er klassikaal kort van gedachte gewisseld over hun evaluatie.

(VIII) Belevingsactiviteit

Als belevingsactiviteit maakten we over deze tekst een stripverhaal.

Het voorstel vanuit de leerlingen zelf laten komen, zag ik alsnog zo niet zitten, dus bepaalde ikzelf de aard van deze activiteit.

Ter illustratie voeg ik er een werkje aan toe. Op de strip zelf is duidelijk te merken in hoeverre de tekst persoonlijk werd verwerkt. (zie bijlage 2)

Evaluatie door mezelf voor mezelf

1. Deze les viel véél te lang uit : 1 en 3/4 lesuur.
2. Ik had verzuimd het proces bij het lezen met de kinderen te bespreken en dit duidelijk te stellen.
3. De belevingsactiviteit kwam er toch maar wringerig achteraan. Het leek mij erg artificieel, helemaal niet zoals ik het mij had voorgesteld :
 - die tekst doet mij wat
 - ik wil met die tekst iets doen.De kinderen moesten het maar doen, willen of niet.
4. Ik voelde mij eveneens gewrongen zitten met de manier van teksten evalueren. Is dit het wel ? Naar mijn gevoel hadden de leerlingen er niet veel mee opgestoken. Hoe zoiets nu beter zou kunnen zag ik voorlopig niet zitten.
5. Het oproepen van een kennisschema (spin) vooraleer de tekst te lezen bleek niet alleen een prettig maar eveneens een adequaat middel te zijn om het gelezene beter te begrijpen.
6. Globaal gezien bleek mijn vooropgezet leesdidactisch model goed hanteerbaar.
7. Over het hele verloop bekeken toch een prettige les met heel wat wisseling van activiteiten voor de kinderen.

Tienjarige kinderen vóór 1900

(cf. tekst in bijlage 3)

Reeds geruime tijd waren we in de klas actief bezig met het onderwerp "leren leren". Persoonlijk ben ik ervan overtuigd dat het de taak is van de lagere school daar een ernstige aanzet voor te geven. In zoverre ik weet wordt daar in de meeste omliggende middelbare scholen helemaal niets aan gedaan. Voor een leerkracht is het enorm eenvoudig een kind te vertellen dat het "beter zijn les moet leren". Het kind echter blijft meestal met de vraag in de maag zitten "Hoe ???". Samen met de kinderen les leren in de klas, hen een systeem aan de hand doen, hen begeleiden zodat ze ontdekken wat voor hen een efficiënte manier is om te leren, blijft m.i. een grote opdracht voor een klastitularis L.O.

Ik leer ze dus een systeem tot beter leren. Of dit nu hét systeem hoeft te zijn ? Helemaal niet.

Voor de kinderen stel ik dan ook duidelijk dat het slechts een systeem is. Indien het binnen hun eigenheid past is dat goed, zoniet gaan we op zoek naar andere methodes die meer bij hun persoonlijkheid aansluiten.

Les leren gaat altijd met referentiële teksten. In elk modern handboek-handleiding van een of andere taalmethode vindt men dan ook het leesonderdeel "studerend lezen" terug.

Nu had ik het gevoel dat studerend lezen bij de kinderen werd ervaren als "Dat is lezen en mijn lessen leren is iets anders."

Ik bedacht dat dit wel eens zijn oorzaak kon vinden in het feit dat studerend lezen, zoals het in de gebruikte handboeken staat, niet wordt geleerd met teksten die geleerd 'moeten' worden.

Vandaar dat ik het plan opvatte de les begrijpend lezen te koppelen aan een lesopgave geschiedenis.

De hiernavolgende les is echter een fragmentopname uit het grote lange en moeizame proces dat leidt naar "hoe leer ik?". (3)

Het volstaat, denk ik, de beginsituatie voor de les kort weer te geven.

De kinderen konden :

- uit een tekst de 'kapstokwoorden' halen;
- min of meer een kennisbestand geordend neerschrijven; (bijvoegen).
- voor hen belangrijke gegevens in een tekst onderstrepen.

LESDOELEN :

- Uit een referentiële tekst die informatie kunnen halen die relevant is voor het thema.
- Deze gegevens kunnen samenbrengen in een samenhangend cognitief bestand.
- Ervaren dat teksten ons iets kunnen leren. (opvullen van 'slots').

LESGANG :

1. Inleiden (op de voorgrond plaatsen)

Deze les gaan we lezen in verband met geschiedenis.

2. De thema's die bij geschiedenis aan bod kwamen duidelijk stellen

- kinderleven en onderwijs
- wonen

3. Persoonlijk opstellen van een kennisbestand

- Maak een "spin" met alle gegevens die je nog weet uit vorige geschiedenisles. Gebruik vormen, kleuren ; koppel de gegevens aan elkaar.
- Gebruik wel als centraal deel de titel "Kind voor 1900".

4. De tekst lezen.

5. Korte bespreking

- staat alles in je spin wat deze tekst vertelt ?
- zie je zo reeds dingen die ontbreken ?
- merk je fouten ?

6. Het cognitief bestand aanvullen/herschrijven gebruik makend van de tekst. (zie bijlage 4)

7. Bespreken binnen de groepen

- De kinderen zitten in blokken van 4.
Vertel bondig waarom jij je spin zo hebt opgebouwd.
- Vergelijk met je eerste spin. Vertel wat je met deze tekst hebt bijgeleerd.

8. De inhoud van de leestekst verwoorden m.b.v. het eigen bestand.

Twee kinderen (vrijwilligers) kwamen met hun schema de tekst navertellen.

9. Klassikaal besluiten

Hier werd het werkproces terug overlopen :

- + wat wisten we van het onderwerp ?
- + daarover lezen
- + herlezen en aanvullen
- + vergelijken : wat wist ik ?
 wat weet ik nu meer ?
- + de nieuwe geleerde gegevens een plaats geven.

Helaas had ik verzuimd enkele cognitieve bestanden uit lesdeel 3 op te vragen. Het verschil met de eindprodukten is dus hier niet toonbaar.

Toch heb ik hier een eindprodukt opgenomen.

toen heb ik hier een eindproduct opgenomen.
Het is boeiend deze spin eens aan een nader onderzoek
te onderwerpen :

- wat haalden ze uit deze tekst ?
- wat vond elk kind belangrijk ?
- hoe werden de gegevens bij hen ingepast ?
- welke kapstokken werden gebruikt om de gegevens in verband te brengen, te plaatsen ?

Verdere toepassingen

Vooraf bij de vakken wereldoriëntatie werd deze werkwijze verder in de klas toegepast.

Ook referentiële teksten uit het gebruikte taalhandboek werden op deze manier (met enige variaties) behandeld.

Willy Delcart, G. Eisenhowerlei 10, 2200 Borgerhout.

NOTEN

- 1) Met dank voor de geboden hulp aan Mark Stevens, Wilfried Luyten en Jo De Smet.
- 2) De nummers tussen ronde haken verwijzen naar het voorlopig leesdidactisch model.
- 3) In de periode tussen het schrijven van het proefschrift en het verschijnen van dit artikel werd 'leren lezen' in de klas intensief verder uitgebouwd. Wanneer ik de les nu herlees, dan huiver ik een beetje om ze te laten publiceren. Ik meen dat ze nog het meest valabel is met het oog op het laatste lesdoel ervan. Als voorbeeld van 'hoe leer ik mijn les' kan ze nog moeilijk standhouden. Ze zou dus best niet op die manier gelezen worden.

BIJLAGE 1

Einde

- 1 Met mijn zoontje zou ik in de stad een broekje en een overhemdje gaan kopen. Goed toegerust met koekjes en brokken voor onderweg, gingen we op stap. De conversatie was licht en feestelijk.
- 5 "Zag je dat kleine hondje ?" of "Die meneer lacht zo hoh hoh hoh."
- Bij het Spui stond een zwijgende man met luchtballonnen.
"Hé toe, paps."
"Nou een groene dan." Hij keek er even later zo stralend
- 10 naar op, dat ik geen spijt had van mijn centen.
- In de winkel was het druk, maar toen we eindelijk aan de beurt kwamen, liet hij zich door het gedrang achter zijn rugje niet haasten bij zijn keuze tussen drie acceptabele broekjes.
- 15 De bediende ging al eens op zijn andere been staan toen hij eindelijk besliste.
"Die."
- Een zwarte van ribfluweel. Natuurlijk moest de broek meteen aan en het nieuwe hemdje ook.
- 20 "Er hoort eigenlijk een riem op" zei de bediende fijntjes en toen duurde het niet lang of ik was bezweken voor zo'n brede lederen corset ter bijeenhouding van padvinders en woudlopers.
- "Nu ben je een grote jongen," zei ik, toen hij geheel vernieuwd naast mij ging.
- 25 Aan zijn manier van lopen kon je zien, dat hij mij gelijk gaf. Hij bewoog zich geheel anders voort dan zoëven, onverschilliger, hoekiger en met grote passen.
- "Paps," zei hij opeens, "ik wil de luchtballon niet meer."
- 30 "Waarom niet ?" vroeg ik verbaasd, "en je vond hem zo mooi ?"
- Hij keek weifelend naar het blij dansend speeltuig.
- "Zo kinderachtig..." sprak hij toen, "'t is niet voor grote jongens." En hij haalde zijn broek eens op, want die wilde aldoor aan zijn nieuwe riem ontsnappen.
- 35 "Zullen we 'm loslaten ?"
- Hij knikte.
- Zo kwam het dat een jongetje een ballon aan de wind prijs-gaf, zonder te huilen om het verlies.
- Hij keek 'm wel lang na.
- 40 Het waren zijn kleuterjaren die daar gingen, hoger en hoger, tot je niets meer zag...

Simon Carmiggelt

BIJLAGE 2

BIJLAGE 3

Tienjarige kinderen voor 1900

Aanvankelijk hielden vooral oude dames zich bezig met het onderwijs aan kinderen. Vaak woonden ze in een snoepwinkeltje. Daar leerden ze kinderen lezen en schrijven tegen het betalen van een "oordje". Vandaar de naam "oordjesschool".

De leerlingen brachten zelf hun zitbankje mee. Het was een houten bakje dat ook als boekentas diende. Terwijl de dames kousen stopten of kleren verstelden, werden de gebeden, de vragen en de antwoorden van de catechismus opgedreund. Vaak was dit het enige handboek voor de leerlingen. Men gebruikte om te leren tellen o.m. kriekepitten en paardekastanjes. Later kwam op het dorp een school met een "meester". Hij was ook organist en voorzanger in de kerk. Hij woonde niet ver van de pastorie en het gemeentehuis. Hij regelde het hele schoolleven, besliste over het begin en het einde van de lessen, over vakantie-dagen, over wat diende geleerd te worden en over de middelen om de tucht te handhaven. Beloningen waren vrijwel onbekend. Met straffen was men vrijgevig. Zelfs lijfstraffen en opsluiting in een donker hok werden dagelijks toegepast. Op het platteland mochten de kinderen enkel naar school als er thuis geen werk was. Veelal moesten zij vee hoeden, hout sprokkelen in het bos of helpen op het veld.

De kinderen van de rijken werden opgeleid in dure privéscholen. Meestal "kostscholen" of pensionaten. Zij kwamen alleen met de vakantie naar huis. In die scholen was Frans de onderwijstaal. Ook de meisjes moesten de gewoonten van de burgerij leren om zich later in het huis van hun rijke echtgenoot als pronkstuk te kunnen gedragen.

In de stad werkten ook kinderen in grote, onverwarmde en ongezonde werkplaatsen, o.m. in de Vlaamse textielindustrie. In Waalse kolenmijnen werden ze vanaf hun zesde jaar tewerkgesteld. De kleinsten moesten de karretjes met kolen vullen. In 1874 werkten b.v. meer dan 11 000 kinderen, jonger dan 15 jaar in de Belgische kolenmijnen.

In 1889 werd in ons land de kinderarbeid door een wet verboden. Gelukkig ...want in feite hadden de kinderen geen tijd om te spelen, zelfs onvoldoende tijd om te slapen...Slapen ! In wat voor omstandigheden gebeurde dit ?

In de achterbuurten van sommige steden kan men nog de lage bakstenen huisjes zien waarin de werkmensen van de 19e eeuw woonden. Het zijn nu krotwoningen. Vijf tot zes mensen woonden soms in één kamer; daarin werd gekookt, gegeten, gewerkt en ... geslapen. Water diende men te halen aan de enige pomp van het "beluik". Al de bewoners van de buurt gebruikten één zelfde toilet.

De rijken woonden in herenhuizen. Het personeel verbleef in de kelderverdieping. Door een belletje werd het dienstmeisje naar boven geroepen. Ook bezoekers moesten door het personeel aangediend worden.

(Uit het leerboek "Tijdsbeeld" - deel 5A -Volkerentijd)

BIJLAGE 4

